

Магдич
Юлія Андріївна

Сучасні способи маніпулювання політичною свідомістю

УДК 329
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-5-6-11-14>

Магдич Юлія Андріївна
аспірант кафедри державного управління
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Натепер політичне маніпулювання є однією з основних форм соціально-політичного управління. За допомогою системного та структурно-функціонального аналізу визначено місце маніпулювання у політичній системі суспільства. Досліджено деякі сучасні способи політичного маніпулювання таким складником суспільної свідомості, як ціннісно-світоглядний (зокрема, безпекові пріоритети). З'ясовано, що у політичних маніпуляціях можуть бути застосовані, наприклад, фреймінг, «вікно Овертона» і технологія підштовхування (так звані «наджі»).

Ключові слова: соціально-політичне управління, політичне маніпулювання, суспільна свідомість, безпека, фреймінг, «підштовхування».

Вступ. Провідну роль у глобальних системних змінах відіграють основні технологічні інновації, їх вплив на всі сфери суспільного життя посилюється в міру того, як вони комбінуються і запускають черговий цикл інновацій. При цьому такі процеси супроводжуються зростанням різноманітних ризиків та невизначеністю як такою. Як наголошував ще німецький політичний філософ Ульріх Бек, ризики у постіндустріальному суспільстві набувають нових форм та фундаментальним чином відрізняються від занепокоєння про просте виживання, яке супроводжувало життя людей на доіндустріальному й індустріальному етапах розвитку. «Захищеність від безпосередніх загроз дає змогу людям замислюватися про загрози, які їх безпосередньо не стосуються. Високий ступінь життєвої захищеності та особистої незалежності забезпечує більш високий рівень сприйняття ризиків. Подібна форма сприйняття ризиків є результатом інтелектуальних зусиль людей, які відчують себе відносно захищеними, а тому можуть приділити час і енергію проблемам, які не загрожують їм безпосередньо. Особиста захищеність і незалежність послаблюють егоцентризм і підсилюють гуманістичну орієнтацію (homocentrism)» [2]. Можна припустити, що межі маніпулювання з використанням так званих «больових точок» суспільства, з одного боку, розширюються (оскільки змістовно доповнюється саме поняття «ризик»), а з іншого – звужуються (зважаючи на загальну тенденцію зростання громадянської політичної активності).

Мета дослідження. Отже, важливо дослідити основні сучасні способи маніпулювання масовою свідомістю з акцентуванням на впливі на її ціннісно-світоглядних компонентах.

Методи дослідження. За допомогою системного і структурно-функціонального методів визначено місце та роль маніпулювання в політичній системі суспільства. Історичний метод дав змогу прослідкувати генезу політичного маніпулювання до сучасного етапу політичного розвитку. Використання біхевіористського підходу допомогло вклю-

чити у сферу нашого наукового пошуку політичну поведінку як компонент політичної культури поряд із політичною свідомістю, яка може бути зманіпульована.

Результати. У процесі політичного маніпулювання може бути використано традиційний вплив на емоційний складник, застосовано так звані «триггери» задля впливу на наявні стереотипи та упередження. Тобто йдеться про більш різноманітні, складні і руйнівні наслідки застосування технологій. Звіт про глобальні ризики (Global Risks Report), представлений на Всесвітньому економічному форумі в 2017 році, показав, що особливе занепокоєння у експертів викликають біотехнології, геоінжиніринг та Інтернет речей. Звіт про глобальні ризики за 2018 рік показує, що головними ризиками стали зростаючі кіберзагрози, яким піддаються всі цифрові сутності, включаючи інформаційні масиви, інфраструктуру, персональні і ідентифікаційні дані [9]. Наприклад, соціальні мережі є одним із основних маніпулятивних інструментів у світі «постправди». Німецький філософ Юрген Габермас наголошує: «Зараз нові засоби комунікації мають більш витончену модель комерціалізації, коли метою є не безпосередня увага споживачів, а використання їхніх приватних профайлів. Вони крадуть персональні дані споживачів, які про це не знають, щоб маніпулювати ними більш ефективно, часом із перекрученими політичними цілями, як це було у нещодавньому скандалі навколо Facebook. <...> Це перша в історії медіа-революція, яка передусім і здебільшого слугує економічним, а не культурним цілям» [3]. Розширення спектра методів впливу актуалізує питання безпеки та збереження особистої інформації. Наслідками такого стану є існування, наприклад, так званого «інформаційного мішура», коли на особистій сторінці, наприклад, у Facebook або Twitter, у стрічці новин користувач бачить певний тип інформації. Український дослідник Іван Приймаченко зауважує, що «найбільші соцмережі демонструють далеко не всі пости, які мали б потрапити вам

у стрічку, а лише те, що вам, швидше за все, подобається. Це визначається по тому, яким людям, сторінкам і типам постів ви ставите лайки, робити репости, залишаєте коментарі і на яких постах довше затримуєте свій погляд під час прокручування стрічки новин. Все це призводить до того, що ви поступово, самі того не усвідомлюючи, опиняється в паралельному реальному затишному інформаційному маленькому світі, повністю підстроєному під ваші смаки» [6]. Тобто, якщо користувач підтримує, наприклад, праворадикальні ідеї, то його комунікації відбуватимуться у колі прихильників таких ідеологій. «Дуже скоро новинна стрічка почне показувати вам лише пости і людей, які згодні з вашою думкою, тобто теж підтримують правих політиків і ідеї. Ви будете бачити новини з сайтів, які циркулюють лише в правих колах, будете чути думку лише тих людей, які авторитетні серед прихильників правих, вам починає здаватися, що всі навколо поділяють ваші погляди. Ви опинитеся ефективно ізольовані від незручних і неприємних вам фактів, думок і оцінок, затишно окуклитеся в своєму інформаційному маленькому світі. <...> Те ж саме стосується будь-якої іншої теми – від радикального вегетаріанства до лібертаріанства» [6]. Як влучно зауважив ізраїльський історик Юваль Ной Харарі: «Зрозуміло, пропаганда і маніпуляція – не нове. Але в минулому вони працювали за принципом килимових бомбардувань – тепер це високоточні удари. <...> Нині хакери покладаються на аналіз сигналів і дій у зовнішньому світі: товари, які ви купуєте, місця, які ви відвідуєте, слова, які ви шукаєте в Інтернеті» [7]. «Світ постправди – це світ тотального спрощення смислів і примітивізації. Чим простіше і однозначно, без зайвих деталей і нюансів, які змушують сумніватися, тим більшою популярністю користується контент. Тут йде постійна гонка на спрощення: ті люди і джерела інформації, що не примітивізують себе, швидко поступаються в популярності тим, хто не страждає інтелектуальними комплексами. Щоб було простіше не думати, світ перетворюється на чорнобілий знімок, де немає місця сумнівам, визнанням того, що чогось не знаєш або того, що проблема не має простого вирішення» [6]. І йдеться не про «бриту Оккама», про принцип економії, який вимагає не шукати більш складного пояснення за наявності більш простого (при цьому не стверджує, що просте пояснення завжди правильне, просто воно з більшою ймовірністю може виявитися правильним, і його слід дотримуватися, поки немає підстав від нього відмовитися). Іван Приймаченко робить невтішний висновок: «серйозна аналітика, справжні експерти і розмови на складні теми не потрібні: в сухих даних, фактах і складних роздумах немає ні бажаної простоти, ні цілющих емоцій. Не кажучи вже про те, що для створення серйозного контенту на складні теми потрібно багато часу, а, значить,

його творці поступаються тим, хто несе відверту нісенітницю, не тільки в цікавинки формату, але і в темпі. Інтелектуальні дискусії витісняються в інформаційні гетто і маргіналізуються» [6].

На думку Юргена Габермаса, одного з апологетів модерну (а для нього цей проект не є завершеним), ЗМІ колонізують життєсферу, а громадяни не контролюють комунікацію. Ідеї перетворюються на товар, але купуючи, ми не засвоюємо їх. Вони не пройшли через процес комунікації, а були просто нав'язані. Як наслідок, маємо справу із викривленим простором комунікації, там, де не відбувається суспільної взаємодії та інтеграції як результату взаєморозуміння. Спільний комунікативний контекст є важливим, інакше результатом є атомізоване суспільство, придатне для маніпулювання. Загалом, дискурсивні практики, дискурсивні формації, дискурс як такий є одними із основних понять філософії постмодерну. Дискурс визначається як образ мислення, наданий у системі понять та виражений у мові. Якщо є недовіра до єдиного привілейованого дискурсу, то співіснує потенційно безкінечна кількість дискурсів. Крім того, в сучасному суспільстві раціональному дискурсу, за Юргеном Габермасом, заважає ще і популізм. Власне, такий низький рівень громадянської культури сприяє поширенню феномена постправди. Отже, у процесах політичного маніпулювання на сучасному етапі здійснюється вплив як на емоційний складник політичної свідомості, так і на когнітивний.

Розмірковуючи про розширення спектра сучасних маніпулятивних технологій, американський теоретик Ноам Хомський згадує, що ефективний спосіб домогтися від людей лояльності та пасивності – встановити чіткі рамки для політичного дискурсу [8]. Маніпулюючи суспільною свідомістю та громадською думкою, важливо обмежити спектр допустимих думок, однак всередині цих рамок дозволяти дебати і навіть заохочувати найбільш критичні погляди. Створення подібних форматів, так званий фреймінг, активно використовується у сучасному політичному маніпулюванні. За визначенням російської дослідниці Олени Дробишевої: фреймінг має місце тоді, коли питання ставиться таким чином, що в його постановці вже передбачається, якою має бути правильна відповідь. Читача «підштовхують» до прийняття певної точки зору або позиції [4]. З іншого боку, поетапне (покрокове) розширення або зміна параметрів таких рамок дають змогу змінювати глибокі ціннісні установки масової та індивідуальної політичної свідомості. Однією з таких технологій є так зване «вікно Овертона». Мета застосування цієї технології – маніпуляція суспільною свідомістю для «поступового прийняття ним досі чужих йому ідей, наприклад, зняття табу. Суть технології полягає в тому, що необхідне зрушення думок розбивається на кілька

кроків, кожен з яких не виходить з поточного положення вікна, зсуває сприйняття ідей лише на одну стадію, а загальноприйнятну норму до його кордону. Це викликає наступний зсув самого вікна, яке має розташовуватися так, щоб досягнуте становище знову виявилось в його середині, що і дасть можливість здійснити наступний крок, не виходячи з вікна. Серед способів зсуву громадської думки до кордону вікна – імітація неупередженого наукового дослідження; приведення прецедентів прийняття чужих ідей; імітація боротьби радикальних прихильників і противників ідей з «помірними» прихильниками, на чий бік залучаються симпатії суспільства; створення евфемістично названих неприйнятних ідей» [4].

У цьому контексті цікавою є концепція поштовху (nudge). Її автори, американські спеціалісти з поведінкової економіки Річард Талер та Карл Санстейн, стверджують, що за допомогою так званих надій можна підштовхувати людей до прийняття певних рішень, не обмежуючи при цьому свободу вибору. Найбільш ефективні надії використовують, зокрема, доробок біхевіоризму. Однак використання у державному управлінні такого непомітного підштовхування може перетворитися на інструмент маніпулювання (особливо у вітчизняних суспільно-політичних реаліях, у виборчих технологіях). «Говорячи про архітектуру вибору, яка, по суті, формує результат цього вибору, оскільки побудована на користь одного з рішень. Але якщо цей інструментарій запрацює на повну силу, це повністю змінить філософію державного управління. Адже до цього вона спиралася на наказ і примус, закони і регуляції. На практиці це була побудована система різного рівня заборон, біхевіористський підхід ще можна зрозуміти і як систему дозволів, але контрольованих з боку держави. Тут підтверджується одна з основних ідей цієї теорії – контекст не є нейтральним до вибору. А коли його свідомо конструюють, можна казати, що він стає принципово не нейтральним» [5].

Висновки. Отже, якісні зміни у суспільно-політичних процесах у сучасних умовах призводять до змін у процесах управління. Суперечливий характер політичного життя з поєднанням «мобільності та нерухливості, випадковості та рутини, винятковості та масовості» [1, с. 59] визначає й особливості політичного маніпулювання на сучасному етапі. З урахуванням особливостей сучасного розуміння «ризиків» може використовуватися вплив на емоційний складник масової політичної свідомості (з акцентуванням на безпекових цінностях та пріоритетах). Технологічні нововведення кардинально змінюють способи політичного маніпулювання (до останніх можна віднести фреймінг, «вікно Овертона» і так звані «надії»).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. М.: Логос, 2005. 390 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
3. Габермас Ю. Заради Бога звільніть нас від правління філософів! URL: https://elpais.com/elpais/2018/05/07/inenglish/1525683618_145760.html
4. Дробышева О. Культура vs Цивилізація: взгляд через «окно Овертона». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-vs-tsivilizatsiya-vzglyad-cherez-okno-overtona>
5. Почепцов Г. Використання комунікативного підштовхування: від політики до медицини: URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/vikoristannya_komunikativnogo_pidstovkhuvannya_vid_politiki_do_meditsini/
6. Приймаченко І. В світі після правди. Три факти, які потрібно знати. URL: <http://m.nv.ua/opinion/primachenko/v-mire-posle-pravdy-tri-fakta-kotorye-nuzhno-znat-289068.html>
7. Харарі Ю.Н. Homo Deus. Людина божественна: За лаштунками майбутнього. К.: BookChef, 2018. 464 с.
8. Chomsky N. URL: <https://chomsky.info/articles/>
9. GlobalRisksReport. URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2018>
10. Thaler R., Sunstein C. Nudge. Improving decisions about health, wealth, and happiness, 2009. 312 p.

REFERENCES:

1. Bauman Z. Individualizirovanoe obshestvo [Individualized society]. M.: Logos, 2005. 390 p.
2. Beck U. Obshestvo riska [Society of Risk. On the way to another modernist]. M.: Progress-Tradition, 2000. 384 p.
3. Habermas Y. Zaradu boga zvilnit nas vid panuvannia filosofiv [For God's sake let us free from the rule of philosophers]. URL: https://elpais.com/elhaps/2018/05/07/inenglish/1525683618_145760.html
4. Drobysheva O. Kultura vs civulizacia [Culture vs Civilization: A View From The "Overton Window"]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-vs-tsivilizatsiya-vzglyad-cherez-okno-overtona>
5. Pocheptsov G. Vykorystannya komunikativnoho pidstovkhuvannya [Use of communicative pushing: from policy to medicine]. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/vikoristannya_komunikativnogo_pidstovkhuvannya_vid_politiki_do_meditsini/
6. Primachenko I. U sviti pislya pravdy. [In the world after the truth. Three facts you need to know]. URL: <http://m.nv.ua/opinion/primachenko/v-mire-posle-pravdy-tri-fakta-kotorye-nuzhno-znat-289068.html>
7. Harari Yu.N. [Homo Deus. Man is divine: Behind the scenes of the future]. K.: BookChef, 2018. 464 p.
8. Chomsky N. URL: <https://chomsky.info/articles/>
9. Global Risk Report. URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2018/>
10. Thaler R., Sunstein C. Vdoskonalennya rishen' pro zdorov'ya, bahat'stvo i shchastya [Nudge. Improving decisions about health, wealth, and happiness]. 2009. 312 p.

Modern ways of manipulating political consciousness

Mahdych Yuliya Andriivna

Postgraduate Student at the Department
of Public Administration
of Kyiv National Taras Shevchenko
University
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

Today, political manipulation is the one of the main forms of socio-political governance. With the help of system analysis and structural-functional analysis, the place of manipulation in the political system of society is determined. Manipulation is embedded in the communicative and functional subsystem of the political system. The main modern methods of political manipulation with this component of social consciousness as value-worldview are investigated (security priorities). In particular, it was found that political manipulations can be applied, for example, to framing, the "Overton window" and the technology of nudge.

The leading role in global systemic changes is played by the main technological innovations, their influence on all spheres of public life is intensified as they combine and launch another cycle of innovation. At the same time, these processes are accompanied by an increase in various risks.

The limits of manipulation using the so-called "pain points" of society, on the one hand, are expanding (as the concept of "risk" is substantially complemented), and on the other hand, they narrow (taking into account the general tendency of the growth of civil political activity). Expansion of the spectrum of methods of influence actualizes the issues of security and preservation of personal information. The media, but not the citizens, control communication. As a result, we are dealing with a distorted communication space, where social interaction and integration are not a result of mutual understanding. A common communicative context is important, otherwise the result is an atomized society, suitable for manipulation. In addition, in modern society rational discourse is hampered also by populism.

Key words: social and political governance, political manipulation, social consciousness, security, framing, "nudge".